

Смирнов О. О., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник к.пед.н., **Сойко І. М.** (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука, м. Рівне)

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У статті досліджено погляди вітчизняних і зарубіжних вчених на формування компетентностей майбутніх вчителів початкової школи в умовах інклюзії. Обґрунтовано критерії та ступені сформованості інклюзивної компетентності учасників освітнього процесу, що дозволяють визначити ступінь готовності майбутніх вчителів початкової школи та педагогічного колективу закладу освіти до впровадження інклюзивного навчання.*

***Ключові слова:** інклюзивна компетентність, майбутні вчителі початкової школи, інклюзивна освіта.*

***Abstract.** The article analyzes the views of domestic and foreign scholars on the formation of the future elementary school teacher's competencies in the conditions of inclusion. The criteria and the degree of inclusive competence formation of the participants of the educational process, which allow to determine the degree of readiness of future elementary school teachers and the pedagogical staff of the educational institution to implement inclusive education are justified.*

***Key words:** inclusive competence, future elementary school teachers, inclusive education.*

Реформування національної системи освіти, що нині відбувається в Україні, актуалізує проблеми підготовки кадрів, здатних працювати згідно з новими методологічними орієнтирами, які окреслює Концепція Нової української школи [1]. Серед них чільне місце посідає інклюзивна освіта, яка виступає у якості освітньої парадигми, що базується на світоглядних засадах соціальної інклюзії, оскільки рівноправність, доступність та забезпечення якості є основоположним імперативом її функціонування. Тому інклюзивна компетентність є обов'язковою складовою професійної компетентності. Вона включає необхідний обсяг знань і вмінь для учасників процесу інклюзії різних категорій та виражається у здатності здійснювати професійні функції з урахуванням особливих потреб молоді з вадами здоров'я і забезпечувати їх включення в середовище загальноосвітньої школи (ЗОШ) та закладу вищої освіти (ЗВО), створюючи умови для їх розвитку і саморозвитку; певним рівнем інклюзивної компетентності мають володіти всі учасники інклюзії – від педагогічних працівників і адміністративного персоналу до здорових студентів (учнів) та допоміжного персоналу закладу освіти для кваліфікованої взаємодії у процесі навчальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і наукових публікацій свідчить про те, що проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі є актуальною і аспекти організації інклюзивного навчання у закладах освіти досліджували: В. Адольф, Н. Балицкая, Л. Будяк, Л. Даниленко, І. Демченко, А. Колупасєва, І. Луценко, С. Миронова, В. Синьов, О. Таранченко, З. Шевців.

Однак виникає необхідність розробки не лише нових методів та форм роботи, спрямованих на підготовку вчителів, а й визначення тих головних перспективних можливостей інтеграції, навчально-виховного потенціалу позааудиторної роботи, зарубіжного досвіду, які можна ефективно використовувати в процесі професійної підготовки вчителів.

Метою нашої статті є дослідження механізмів формування інклюзивних компетентностей майбутніх учителів початкової школи в умовах інклюзивної освіти та аналіз результату їх інтегруючого впливу на розвиток інклюзивного середовища дітей початкової школи України.

Нині в усьому світі особлива увага приділяється цілеспрямованому пошуку найбільш ефективних стратегічних напрямів розвитку освіти. Розв'язання складних завдань із реалізації інклюзивного підходу в освіті потребує спеціальної підготовки педагогів. Однак низка сучасних дослідників, які аналізують стан упровадження інклюзії в закладах освіти, серед актуальних проблем, що потребують першочергового вирішення, виділяють необхідність підготовки фахівців, які мають відповідні компетентності для успішної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Дослідник В. Адольф стверджує, що «професійна компетентність – це складне утворення, що вміщує комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, що забезпечують варіативність, оптимальність та ефективність побудови навчально-виховного процесу» [2, с. 118]. Вчений вважає, що професійна компетентність може бути окреслена як здатність посадової особи успішно реалізувати (вирішувати) завдання, що відносяться до її компетенції. Близьким до такого тлумачення професійної компетентності є визначення Н. Балицкої, яка окреслює професійну компетентність як здатність працівника якісно й безпомилково виконувати свої функції, як у звичайних, так і в екстремальних умовах, успішно опанувувати нові знання й швидко адаптуватися до змінних умов [3].

Закордонні експерти мають власну точку зору на складові педагогічної компетентності. У США на посаді вчителів у школах бажають бачити висококомпетентних спеціалістів. Ними можуть працювати особи, які успішно склали тести, зміст яких включає перевірку п'яти основних аспектів:

- основних вмінь;
- загального кругозору (знання літератури, історії, мистецтва);
- знання педагогіки, психології, філософії;
- знання обраного предмету;
- майстерності учителя (цей аспект досить часто критикують, вважаючи його неадекватним, оскільки, важко врахувати всі елементи майстерності) [4].

Отже, мотивація вчителів до інклюзії і переконаність в її правильності як засобу та мети навчання дітей з особливими освітніми потребами, а також рефлексія власного досвіду буде сприяти підвищенню їх компетентності. Це свідчить про необхідність спеціальної підготовки педагогів з метою формування в них високого рівня професійної готовності. Аналіз наукових літературних джерел дав нам можливість визначити такі компоненти професійно-особистісної підготовки майбутнього педагога до роботи в умовах інклюзивної освіти:

1. Особистісний – рефлексивна установка, мотиваційна спрямованість свідомості, волі і відчуттів педагога на інклюзивну освіту дітей;

2. Мотиваційний – сукупність стійких мотивів до роботи в умовах інклюзивної освіти, спрямованість на визнання кожної дитини суб'єктом навчально-вихованої діяльності;

3. Креативний – творча активність і особистісні якості педагога, які дозволяють створювати нові матеріальні і духовні цінності, а також розвивати творчий потенціал дітей з особливостями психофізичного розвитку, враховуючи їхні можливості;

4. Діяльнісний – система професійно-педагогічних знань про проблему.

Основними умовами становлення професійно-особистісної підготовки педагога до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку є: рефлексія вчителя та внутрішня мотивація до здійснення інклюзивної освіти; орієнтація на особистісну індивідуальність кожного вихованця, забезпечення диференційного та індивідуально-творчого підходу; інформаційне забезпечення підготовки педагога у ЗВО, застосування комунікаційних технологій, інтернет-ресурсів, модульна побудова процесу формування підготовки, що передбачає переведення студентів з пасивного виконавця в активного суб'єкта саморозвитку; включення студентів в науково-дослідну роботу через залучення до проектної діяльності і участі в міжвузівських студентських олімпіадах; використання проблемних, інтерактивних, дискусійних, інноваційних методів.

Важливим аспектом під час підготовки педагогів до роботи в інклюзивних умовах є формування у них професійно-ціннісних орієнтацій, професійно-особистісних якостей, умінь та компетенцій. Професійно-ціннісні орієнтації педагога, який працює з дітьми з особливими освітніми потребами – це спрямованість на розвиток особистості в цілому, а не тільки на отримання освітнього результату; усвідомлення своєї відповідальності за дітей.

Необхідно зазначити, що до професійно-особистісних якостей вчителя належить: емпатія, толерантність, педагогічний оптимізм, високий рівень самоконтролю. Професійно-особистісними вміннями педагога є: креативність, творчий підхід до вирішення проблем; вміння дотримуватися конфіденційності службової інформації та особистісних таємниць вихованця.

Види професійної діяльності і професійні компетенції:

– дидактична (здатність враховувати в освітньому процесі психологічні, вікові, індивідуальні особливості вихованців);

- виховна (готовність використовувати адекватні віковим, компенсаторним і психологічним можливостям способи та прийоми виховання);
- комунікативна (запобігання і вирішення конфліктних ситуацій, що виникають між вихованцями, встановлення позитивного контакту з батьками);
- методична (готовність до планування, реалізації і діагностики навчального процесу і фахового коректування результатів навчання) [5].

Щоб навчання в інклюзивних класах відбувалося успішно, педагог повинен оволодіти спеціальними знаннями і навичками:

- ознайомитися з анамнезом, мати уявлення про основні види порушень психофізичного розвитку дитини;
- вивчати стан уваги, стомлюваності, темп роботи кожної дитини;
- враховувати стан слуху, зору, загальної та дрібної моторики дитини;
- навчатися спостерігати за дітьми та оцінювати їх розвиток під час занять;
- навчитися адаптувати навчальні плани, методики, наочний матеріал та середовище до спеціальних потреб дітей;
- формувати у дітей досвід відносин у соціумі, навички адаптації до середовища;
- ставитися з повагою до дітей.

З метою формування у студентів професійної компетентності у сфері розвитку, навчання і виховання дітей з особливими потребами на факультеті початкової освіти вивчається дисципліна «Основи дефектології». Загальними цілями цієї навчальної дисципліни є розкриття методологічних і теоретичних основ дефектології як інтегрованої галузі наукового знання, що поєднує клініко-фізіологічні і психолого-педагогічні напрями досліджень процесів навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку як в умовах спеціальних освітніх закладів, так і в умовах масових загальноосвітніх шкіл, реабілітаційних центрів, сім'ї; ознайомлення з інклюзивною освітою як основною інноваційною технологією. Отримані знання і вміння надають можливість майбутнім вчителям початкової школи забезпечувати моніторинг психофізичного і соціального розвитку дітей, враховувати особливості кожної дитини при складанні індивідуальної програми її навчання і виховання з метою корекції процесів розвитку і соціалізації; ефективно організовувати взаємодію з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.

Отже, формування педагогічних компетентностей у майбутніх учителів початкової школи в умовах інклюзивної освіти дозволяє розширити їхні компетентності. Інтеграції в практичну діяльність школи методів інклюзивної освіти забезпечує нормалізацію мікроклімату в класі, зниження рівня тривожності та психологічної напруги, підвищенням соціальної адаптації дітей з нейротипізмами, підвищенням їх навчальних успіхів, а також підвищення компетентності фахівців освітніх закладів, яку можна визначити, як їхню особистісну здатність і готовність розв'язувати актуальні освітні завдання, здійснювати ефективну навчально-виховну діяльність, усвідомлюючи її соціальну значущість, особисту відповідальність за її результати, необхідність її постійного удосконалення.

Доцільним є подальше несуперечливе розширення та виявлення нових показників, удосконалення наявних знань та проведення емпіричних досліджень. Очевидно, що сучасний учитель повинен мати високий рівень фахової, методичної й психологічної готовності виконувати розширений спектр професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти.

Фахова готовність охоплює систему знань із методології інклюзивної освіти, основ загальної, корекційної та соціальної педагогіки і психології, індивідуальних відмінностей і вікових особливостей дітей з різними порушеннями в розвитку, а також володіння високим рівнем корекційно-педагогічної майстерності.

Методична готовність полягає у володінні вчителем загальнопедагогічними та корекційно-розвивальними технологіями.

Психологічна готовність інтегрує в собі особистісні якості педагога: емпатію – здатність відчувати емоційний стан учня і колег; толерантність – спроможність розуміти й приймати унікальність будь-якої особистості; емоційну підтримку іншої людини; рефлексію – уміння самоусвідомлювати результати власної професійної діяльності.

Інклюзивний підхід в освіті покликаний сформувати позитивну педагогічну мотивацію вчителів і вихователів, стерти негативні стереотипи та установки, які заважають сприймати «особливу дитину» як цілісну особистість, повноцінного члена суспільства.

Узагальнюючі результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що визначені у статті критерії та рівні сформованості інклюзивної компетентності всіх учасників освітнього процесу дозволяють оцінити ступінь готовності майбутніх вчителів початкової школи та педагогічного колективу закладу освіти до впровадження інклюзивного навчання; також оцінити взаємовплив ланок педагогічного процесу «майбутні вчителі» – «педагогічні працівники»; проаналізувати інтегровану діяльність учасників виховного процесу; зважити результати формування педагогічних компетентностей майбутніх вчителів початкової школи в умовах інклюзивної освіти та обґрунтувати переваги формування інклюзивної педагогічної компетентності.

1. Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 10.10.2019).
2. Адольф В. А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография. Красноярск: КрГУ, 1998. 286 с.
3. Балицкая Н. З. Педагогическое образование за рубежом. Тесты на компетентность учителя. *Педагогическое образование*. 1992. Вып. № 5. С. 101–102.
4. Майборода Т. А. Основные подходы к определению содержания. *Материалы научно-технической конференции по итогам работы профессорско-преподавательского состава*. 2007. Т. 1. Естественные и точные науки. Технические и прикладные науки. Ставрополь: СевКавГТУ, 2008. 236 с.
5. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. URL: <http://www.allbest.ru>. (дата звернення: 10.10.2019).